

David Joris

Straffinghe || ende leer.|| Alle schrift van Got || jngegeuen ... ||

Rostock: Dietz, Ludwig, 1540

<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1011923378>

Druck Freier Zugang

In Theol. unigeb.

In diese ~~unigeb.~~
unigeb.

33

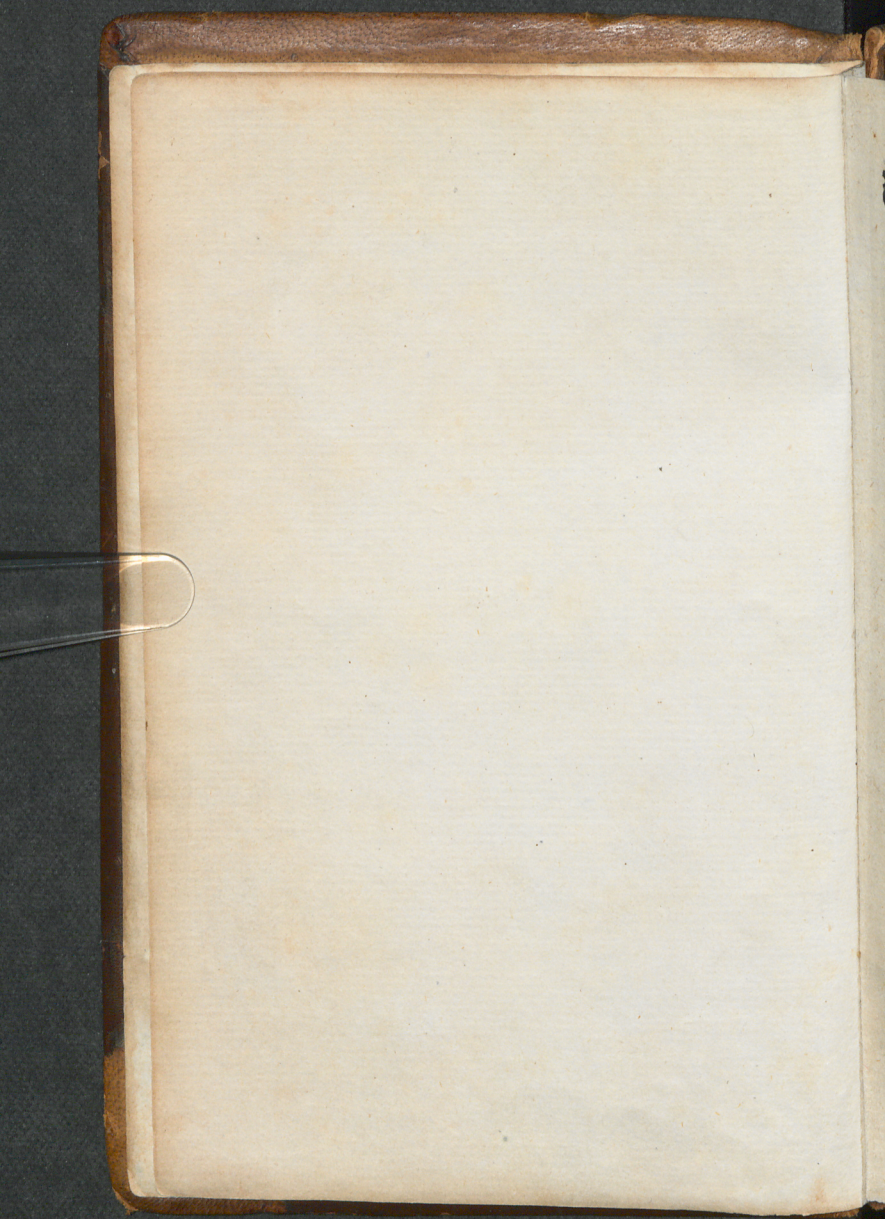
(M. 3107. O. 1-20.)

Rara

<R> F4-6554¹⁻²⁰

4 1

Straffinghe ende leer.

Alleschrift van God
ingegeuen is nutte tot leeringe
tot straffinge / tot beteringhe / tot ruchtiginge
inder gherechticheit / dat
een Mensch Gods volkoes
men sy tot alle goeden
wercken geschickē
2 Timot 3.

4.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Faint, illegible text in the middle of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Neemt waer den ick
 lieue in den Gheloeue der
 waerheit om Ihesus
 willen.

Dat I. Capit.

Ik solde v geerne ho
 langer hoe meer leeren
 ende onderwysen inder
 rechtaerdicheit/ betoes
 nen ende voir ogen schil
 deren wat gy vast schul
 dich sūt den Heere ende
 synen knecht gelijck oick
 v selfs/op dat gy weet hoe dat gy hier geschick
 telijcken leuen moet/ dynen Godt te behaegen/
 die v tot sijn eigendom om hem gehoorzaem
 of te wille te sijn duerbaer gekoft/om een groet
 loon verlost heft

Petrus vermaent de Olderem
 Pnesteren off Bischoppen / die Cudde Christi
 (met leere ende dienst int Woort) te besorgen. *1. Petri. 5.*
 Niet wt bedwancf mer willich/ wt enen toege
 neichden moede: niet om onbehoorlijcken proz
 2 ij sijns

sijts wille. Darmede sijn meninge niet en was
 dat sy sonder geniet hār luiden dienen solden/
 neen/Mer dat sy sulcken haer ampt niet om on-
 behoorlijcken prophijts ende schandelijcken ge-
 wins willen bedienen solden. Dat oick in als
 len kercken tresselicken geschiet/mer van genen
 prijs en is. Een Bischop (secht paulus) sal gaff
 vry/ een ontfanger der vreemder sijn/ welck hy
 niet sonder wat gedoen en kan. Ist niet recht?
 Soe oick sulcks Christus geleert ende ghewilt
 hefft/ dat den seluigen hem daer van geneeren
 sal/want een arbeider is sijn loon off kost waer
 dich. Nu en wil Paulus niet dat hy alleen voer
 sijn huys/ mer oick voer die ghaende ende foer-
 mende sal genoeg hebben. Soe hem Godt (de
 hem waerachtich gesonden of opgeweckt heft)
 dat meeste toe vertrouwt/ sal hem oick die mens-
 sche wel moeten tminste toe betrouwen.

1. Cor. 9. Vorder secht Paulus: Ist dat wy v geeste-
 lijcken hebben gezayt/ ist groot off wy v vleys-
 schelijck maeyen. En noch: Se den altaer dient
 Deutro. 25. sal daer aff leuen. Een osse die daer dorstet sal
 1. Timot. 5. men die mont niet toe bñnden. Nu ist openbār
 dat dit in alle die Werlt oick van den beghinne
 heer aldus geschiet is/ Naemelick/ dat alle Ge-
 meenten in Steden / in Dorpen / onder Heis-
 den Turcken ende der kersten kercken sulcks be-
 socht hebben: als voer kenlick is.

O ffect nu (naedien ghy my holt soe ghy
 my noemt) oick voert quaeme/ ende v de schult
 eische

eifchede / van v onderhouden te sijn / en niet en wilde van die vreemde off die buyten sijn / sonder van mijn eigen lichaem genoot ende onderhouden sijn / tot Godes glorie ende mijnder beroeming / off anders die welck ghy my noemt niet gehouden en waer / soe ghy my buyten niet en besochden. Niet met ander luyden handen goet off bloet / sonder met v eigen handen ende zweet: soe van dat lichaem ant hoofft naeden vleisch in figuren / bewesen wort. Had ick hier geen goet recht toe hyden **HEERE** ende voer alle menschen? Geeft nu getuich ende een antwoort met dijn herte?

Off gy nu woldt seggen (soe ghy moet) het is recht dat sulcks geschiet. Soe segge ick: **W**acrom ghy dan sulcks niet en benaesticht? **S**wyge ick / gy swijcht / en doet niet alleen dat / mer solt v wel duncken laeten dat ick v behoort de te besorghen ende te voeren granten. **W**ans neer ick of een ander sulcks niet en dede / solt gy v wel argheren ende murmureren / jae om een haar lichtuaerdich ende verkeert teghen **C**hrisstum werde willen. **W**at ist anders (dar sulcks geschiet ende therte soe geneicht staet) dan off gy my omden brode en om een got leue hier en hier nae lichaemelyck te hebben ende te oenarfoemen volchden? **S**oe gy my dan seggen wilden: **W**y en hebben off en weeten niet te doen. **A**ntwoorde ick: **D**at is geloegen. **O**ndersoectt v / gy sultet soe vijnden / soe die willige doender oorkonden sal.

A iij Aen

Aenschouwt die werlt/ wat sy haerder v
le om schaemelick de kost te verdienen doen/ de
anders eerlijck leuen willen. Nochtans kennen
sy Godt noch sijn Doort niet/ hebben oick sul
ken beroeminge en hoepe des leuens niet gez
lijck gy doet. Sy dienen het vleisch/ die Duuel
mer sulcken arbeit/ vroech ende laet / ende dat
mer vruechden als sijt frigen konnen. Hebben
sij niet/ sy soeckent en staen daer nae van gan
ger herte: Murmurere oick niet tegen de werlt
of den Duuel off tegē den Rijcken/ sonder gā
hen ende voleinden haer werck off ampt/ yege
lick int sijn. Dese wil ick in dat deel rechtwaerdi
ger off vroemer dan gy sijt bewysen. Sy lieuen
se seer die haer wat te arbeiden geuen. Sy en lā
ten haer daer niet toe predijcken soemen v dā
moet. Hoewel haer mer tgoet van diesen leuen
indē buick van Godt gegunt ende ghegeuen
wort: v wat beeters.

Hierom ordelen v/ seg ick/ die heydenen
ende Gods Naeme wort onder haer/ gelijk ge
schreuen is/ doer v gelastert. Is dat te liden dat
sulcks veel geschieden. solder Spijet in v boes
sem ygelijck ende mercke off gy uwer sommige
die nu al wat doen alst haer past ende wel lust/
of gy niet liener ledich en sijt en hebt dijn praet
van Gods Doort letterlijck (alst noch geen v
delheit onder die hant en valt soe ist goet) dan
wat te doen. Wssen ghelijck dese kercklyuden
ende leedich gangers/ des Duuels oorussens
Sijt

4

Sijt gy oick niet lieuer van eens anders arbeit
sweert / goet ende bloet geuoert / dan van dijns
selffs? als die de onsaelicheit lieuende sijt. Tsy/
sulcken sin wil ick wt mynen monde ende herte
spyen / het stinckt voer allen heidenen / hoe vees
le meer van een Christen.

Dat. II. Capit.

D Gy vrome Christen / hō verre ist van
dat Woort onses **HEREN** Jesu Acto. 20.
die geseit heeft: dattet saeliger te ge
uen dan te ontfangen is? wie steect
dat met een ghoetwillich herte jnden boosem?
wie heeft een andacht an dat Woort Pauli: Ephes. 4.
Die eerst stal / laet hem niet meer stelen / mer ar
beiden met synen handen tgene dat goet is / op
dat hy mede heb te deelen diet ghebreck heeft.
Sijt weter veel meer dan my lieff is schuldich
jn beuonden / hoewel sy hem duncken laeren
Christen te sijn. Mer tsijn geen (staende in sul
ken sin en wille) soe wel blijcken sal ten laetsten
jnden dach Christi an den de mijns **HEREN**
Woort(doer my angedient) niet op en neemt.
Het sijn gheen licht steernen / mer vleckē : de 2 Petri. 2.
meer den Euangelio Christi schaeden dan pro
phiteren. Seet voer v ende uwen Gheest: Dat
vreemde wesen feert van v / want den quaeden
aart heeftet oyt al bedoruen. Niet het quaede
Aij dat

dat quaede/mer het quaede dat ghoede. Leest,
Deutero, 32. 4. Daerom sijn dat syne kindes
ren niet van wegen haerder quaetheit.

Want ick dan dit see / jae ouer lange well
geset ende oick geschreuen hebbe twee off drie
briuen/ behaluen dat jnden boecken wel veru
ter is / daer in men spoeren mach mijn versor
gynge ouer die vertaertheit / dat onrechte vers
wisselde broordruncken wesen / die leckerheit/
loijcheit/ledicheit en ontuchticheit: dat de hanz
den niet doen en willen: Ende ick sulckes huys
den noch by v beuijnde/ wert mijn ziele mat en
bedroeft ouer sulcken ghesichte ende dolenden
sin/ ende waerschouwe v alle hier in / dat ghy
ten eersten op v seluen seen ende wel bekennen
sult/en dan v selue vdr v seluen hoden als vdr
dijn meeste viant/Gy en hebt (seet to) geen gro
ter. Laet v niet verleide mijn beminde van den
die soedanich sijn van aart / ende haer niet ons
der gehoersaemheit en begeuen. Doch suldyse
voorkeemen met liefde ende onderwysinge/ en
oick met straffinge ter beteringe / nae dat sy de
saecte weeten ende wel bekennen.

2. Tessa. 3.

Om die kolde
en wolde de na
ge niet arbeide
etc.

Prover. 20.

Ach hoe verre ist van dat Woort Pauli/
de secht: dat de niet arbeiden en wille/ oick niet
en sullen eten. Mer wat solt gy seggen somen
uwer sommige voer tbeste raeden off gebieden
wilde oick voer een ander te arbeiden/ghelijck
men voer de kinderfens/ voer siecken / die niet
te doen en weten off en hebben/ schuldich is/en
oick

oick voer die Coningen/Princen/Rechteren en
 andere Dielaeten/die die Gemeente dienen en
 besorgen. Mer eylaes gy en dient niet soe geers
 ne in een oetmoedich herte als gy wel soldt wil
 len gediens sijn / en op een kussen stillekens met
 die verweende wyuen sitten / die by lusten alst
 haer wel gereit wat te doen / ende dat noch tot
 v selfs glorie ende prijs/den mensch ende niet
 die **HEERE** te behaegen. Nu soldt gy v hier
 wel willen ende konnen ontschuldigen/seggen
 de: Och mocht ick yemant dienen/die hant lan
 gen ende ricken/de minste sijn/hoe geerne wil
 de ick doen/mijn herte geuolt dat wel mer niet
 dat andere. Seg ick daer op: Veronschuldicht
 v niet te snel. Doch ick geloene wel dat ghy yes
 mant wel dienen solt / gelijck die telluerleekers
 ende dweyljonckwijffs/ diemen soe noemt: soe
 weet ick oick well dat ghy wel solt willen die
 nen: te minsten dat gy daer en tusschen altemet
 ledich sitten / met v handen ten boesem waert
 ende dan als gy wat deden daer prijs aff hebbe
 moecht/Summa/gy solt wel willen dat gy int
 Rijck stont/ende slechts acht hadt op een ydel
 werck / dat gheen ghewin mer eere voert toes
 brengt: ouerst niet op datter profiteert of noot
 lijck is: Dat is/ op v eigen verkiesinge hebt gy
 acht/ mer niet op Godes Beetinge / Wille en
 Woort. Dan soldy dienen ende daer in niet ge
 danckt off gepresen werd en/ als wel gheschiet/
 wat geltet of gy solt willen ende konnen: Doch

Av wildy

wil dy gheerne dienen / soe dient nu dijn eigen
lichaem met v selffs handen eerst. Vermoech
dy meer / soe doet dat an een ander / ende helpt
dynen broeder: daer nae soe gedencft op gemei
ne lieffde. Dan dit en doet gy niet / ghy sijt soe
loey ende vad sich geworden / dat gy v selfs lijff
niet en docht / wat solt gy dan een ander? want
gy dan dat seet / loopt ghy van v seluen tot een
andere : hefft die een stoel witten wege te stellen
een emmer waeters off fruicke biers te haelen
off lieuer wat witterlick anders / daer seit men
wel: laet ick dat doen / ende daer weet ghy wel
hebt ghy danck ende geen schande van / al doet
gijt by een ander noch soe weinich. Mer dit ge
loep ouer een hoep ende regiment dooch niet
met allen. Seet op v eygen huys / seg ick / ende
dat oick binnen als buyten. Weet wat ergers
nisse off stichtinge sy / ende segt den anderen de
waerheit van herten / en laet den Esel wat don
gelijck ick v schryue : Dreeft Godt meer dan de
mensch. Doch doet alle dingen wt broederlijcs
ker lieffden met bescheidenheit.

Tis niet dan vleisch / een eertsch Rijck en
werlijck regiment dat gy uwer veelen soecken
ende wel aff spreeken: daer oick wel veel lichte
lijck nae luysteren / die wijl sy hoozen van een
gewich leuen: niet te doen / dan wel toe eeten en
te drincken / vant beste ende niet van quaetste /
duncken / oick derhaluen dattet hem toehoort /
dattet grootste quaet is / soe dat niet met groter
onder

onderscheit in geseen en wort. Dat vleischelijc
 fe heerschende Volck plach toe seggen: We wil
 ons goet doen: hoewel de **HEERE** dat licht
 sijns aensichtes ouer haer had laeten schinen.
 In welcken (seit Dauidt) ghy mijn herte een **Psal. 4. 17.**
 groeter vruechde ingegoeten hebt dan sy heb-
 ben / wanneer sy veel foorns en mostes / broot
 ende wijn verkrygen.

Dat III. Capit.

Merom sijn alsulcke anhangers schaer
 delijck / moeghen oick int Huis des
HEEREN niet foemen met haer ei-
 gen ghoetdunkenden sin ende vuyse
 voeten: dat is / met onreine gedachten / als eer
 geschiet is doen het een vleischelijck Rijk ende
 sichtbaerlick Huis was. Off dan der selffder
 al veele getoegen ende vermenichuuldicht wer-
 den / acht ick niet / soe sy niet / met een anderen
 sin / geest ende leuen bekleet / ende doer die ges-
 rechticheit beroepen sijn / dan doer veelheit der
 lichamelijcker vleischelijcker dingen / sonder so-
 gete sijn: op welcken die mensche terstont ver-
 lekert en gheneicht staet / de hem oick om sulck
 wel een weinich schanden der mensche troesten
 gelijk heymelijcke hoeren ende bysisters. Dat
 ist volck die geerne proeper off moy gaen / ende
 niet doen en willen meer dan haer gelust als de
 straet

fraet te dweilen / die tot veell Woo:den ende
roemens / alle dinghen te berichten ghesint
sijn ende haer seluen vergheeten / daer alle die
werlt wel toe geneicht stont / soemen Godt soe
behaegen / dat steruen ende deruen / het cruys of
lyden int vleisch ontgaen mocht.

Meenstu oick dattet al Euangelium is /
dat by v wel gesecht wort: my is niet wel / ick
bin al sieck: ick en mach of luste niet te dōn: Ick
en hebbe off weet niet te dōn: ick wolde wel wat
doen: Ick moet dit off behooff dat: ick en mach
dat niet verdraegen / dat is my quaet / dat gōr:
ick bin daer vry in: dat en is geen quaet / het is
my alleenszē. Ende dergelijcke meer en meer.
Siet ist dat gy wel toeseet / ende scherp onders
soeck doet / gy sultet dick wils an v seluen ende
in anderen soe niet / mer wel ganz loogen vjn
den. Wie hem op woorden alleen off op looge
verlaet / en geweert niet.

Hiermede wil ick nemant tot een schalck
oge drinen / mer dat schalcke oge en die loghen
wech te doen. Een vroem man off wijff de dae
gelicks hem in des **H E R E N** Woorit en Wils
le begeefft / ende hem nae sijn vermoegen in de
pese des **H E R E N** oefent / den salmen soe
niet naeseen of sijn woorit ongelouich sijn. Mer
die hem dat Gheset des **H E R E N** ouer
toe treden niet en ontfect / stolt ende vry onuers
saecht daer hene treedt / ende dat waerachtige
oordel luttel voer oogen neemt / sal hem voer de
mensch

mensch niet ontfeen een schinende woort (daer
sometijts wat an is/ mer niet alst wt ghaet) te
spreecken: want dewijl de mensch van naetuy-
ren loegenachtich is/ en salmen op sijn woort
niet verlaeten/ hy en sy waerachtich nieuwwes
verboren/wt vleisch in Geest ander sinnen des
herten verandert. Als d gāt het seggen hij wt/
het doen in: de loogen aff/ die waerheit an nae
den Geest.

Die mensch is/ seg ick / loeghenachtich/
vol geueinsheits/ sinlijck/ eighenbatich/ vry/
lecker/ wellustich / stolt/ ruim / onnerstandich
van sich seluen/bemint ouerulddicheit/sarheit
ende is ondancfbaer/ ghoerdunckende /alleen
gonstich ende lieuende dat hem gunstich ende
liefhebbende is/ dieneende ende welspreeckende
dat hem dient ende welspreect. Daerom moet
hy hem seluen wtgaen/ versaccken / haeten en
laeten:want dit gaeter omme:seet voer v. Den
gy minst geloouen off betrouwen/ swige lieffz
hebben moecht / sydy seluen. Ende dat doedy
meest. Gedenckt hoe dattet gaen moet daer het
licht duister sy/ wat moet die duisternisse aldā
dan selff sijn?

Die Menschē heeft veele meer machts
ontfangen dan hy (inden sommigen) hebben
off betoenen wil/naemelick/de lieffde in Gode
tot Gods glorie te bewysen. Mer wel die men-
sche en omden mensch daer sijn vleisch in leeft
toe lustich ende vroelick ouer is / daer heeft hy
wel

wel macht toe/ want hy die hem wel anstāt een
dienst te wille dōn mach. Crimpt dan n3 in een
of holt hem niet quālijck / secht oick niet my is
wee/ soe bange: ick ben all sieck: mach dat niet
doen/ Jae oft schön hem die Geest/ mensch off
Engel voerghaess /solde hīs niet hooren off
seen willen.

Dat doet die lieffde jnt vleisch om vleisch
die maect hem soe sterck. Want daer is lust/
hert/sin ende moet toe: niemant mach hem dat
te bedienen of om niet te behāgen beletten. Sō
wacker is hier de vleischlijcke mensch tot sich sel
uen: waeger hem seluen voir sijn vleisch: niet
voer dat buytenste/mer voer dat jnderste onbes
fande quāde wesen. Hy seit daer niet: ick mach
soe verde niet gaen/ soe hooch niet reicken/ dat
niet draegen of doen/ soe laech niet bucken: ick
en mach dat niet seen: niet eten off drincken/
niet verdraegen: soe leelijck en onrein niet gaen
zē. Mer als hy een mensche jnt sondelijcke vlei
sch behaegen mach/ vliecht hy daer toe/ ende is
hem leet soe hijt niet doen en mach / off dattes
hem belettet wort. Secht men: du bist zieck/
bliffst liggen (off te huis) geefft dat een ander
te eten/ off laetet die doen. Dan soe het voer
sijn lieff is/ of daer therte lustich ende selfs wil
lich toe is/ soe seit hy: neen / ick ben niet sieck/
ick mach off kant wel/ jae doet dan alle dingen
met lust/ ende wil dan den romp soe veele niet
toegheuen: laet ickt doen secht hy / ende snacks
daer

Daer nae? Summa / hy laetet hem niet noch
moede off niet te suyr werden. Dit geschiet den
Dunel thoe lieff / wat salmen nu Godt doen?
Wanneer suldy hem / Vaemelick / sijn gerech-
tichett / v leden tot dienst ende te wille begēuen
off waer voer sal hy by v gehouden werden?

Soe gy dan dickwils wilden / solt gy oick
moegen? want de Frucht lecht in den moet: niet
inden mont / mer int herte. Niet nu geschiet v
sō gy wilt / ende geloofft nae therte totten wer-
ke is. Ach wat ghroeter schande ist in Israelt?
Godt / seg ick / walcht / jae walcht van diese ons-
reine consciētien / want sy tot goede wercken
onbequaem sijn: waerom sy nochtans tot Gos-
des prijs geschaepen / verordent sijn. Seet wā-
gy v seluen te staen beuījnden sult / wanneer v
woort ende wech naeden regel der rechtwaerdic-
heit sal ondersocht / int ordel verhandelt wer-
den en gy veel te licht / den Heere niet tot prijs
verreicken moecht / sō gy wel den Dunel doet?

NOTA

Dat. III. Capit.

NDe wolt gy dat Rūcke Gods besitten
naedien gy nae die gerechticheit en die
Godsdiensticheit van binnen niet en
staet / off die waerheit niet en soeckt /
mer v van het ongerechte / dootlijcke wesen bez-
oueren / ende van die loogen besitten laet: Sō
fen is

fen is niet hebben / het duirt soe langhe menē
vonden ende verkregen heeft: daer dan de blij
schap anhefft. Soe dat yemant al verkregen
heeft/ mach wel roemen en is vry doer de wār
heit: In welcken ick wilde dat gy al vast staens
de stont/ soe solde v dīn vryheit niet tot een an
stoet/ mer den **H E E R E** tot een prijs staen.
Mer nu laet hem mennige duncken dat hy dat
al wech heeft/ ende al in die nieuwe Werlt is/
in allen sonder sonde/ dit ende dat vry te moes
gen/ hoewel sy daer noch verre aff / nauwelick
knechten verstrecken mögen. Mach dit anders
geoordelt werden dan dat die seluige haer sel
uen in die ruste geordelt / int oppersie der taes
felen al geset hebben?

Waer sijn die heilige hemelen / die willis
ge dienstbaerige Geesten/ die anroepinghen/
die gebeden/ dat rueckwerck/ die krachten ende
machten? die by v mosten sijn / soe ghy vry tot
der rusten koemen waert. Is des niet/ soe möt
gy noch arbeiden: niet allene inwendich / oick
outwendich met gantscher herten/ sōt den noot
ende lieffde eischer. Niet met onwillen/ mer al
Zesae. 64. met lust. Want Godt helpt niemant anders/
dan die met vruchden dat recht is doen / ende
sijn Woorden ende Wegen gedachtich sijn.

Seet wat danck ende loff/ wat eere en ge
benedidinge ghy nu den **H E E R E** (die v nu
dus lange geuoet ende besocht hefft binnen en
buyten) gedaen hebt/ wat gebet ende liefsde gy
bere

bewesen/wat beleefftheit gy getoont hebt ouer
 dien doerden welcken v het ghoet foemen is:
 Dat met v sachtelicken nu gehandelt wort: dat
 die ons gūffelen ende tribuleren mocht/ soe fels
 līck niet verbittert en is: off dat eenige herten
 tonswaerts goet gunstich sijn/wie doetet meen
 dy: Ist niet die **HEERE**: Beset wat danck
 gy bewesen hebt: wie duncket dat hem te veel
 geschiet: En is elck niet vol goerdunckenheits/
 stolt ende onbeleefft / vry int vleisch/ loezich en
 traech geworden: Jae wisse ist alsoe: jae wel sō
 veel datter my aff ghruwelt. Sal ick v hier in
 prysen ende lieuen: Neen ick. Alsoe en wil ick
 niet met v ommegaen inwendich / ende gheen
 deel met v hebben wtwendich die sulcks doens
 de blyuen wilt. Daerom ghedenckt waer mijn
 ende uwe gemeenschap mede sijn moet: 1 Jo 1.
 Sietet in off sulcks by v alle beuliticht/en naer
 stelijcken daeromme gearbeydet wort: Jae niet
 allene dat/ mer off sulcks van v begheert wort
 met dat herte als die mont spreckt. Mer eylās
 wat soldt sijn / oeter dit solden well sommige
 duncken / dat ick haer die vryheit beleet off tes
 ghen sy: wisse in sulcken schijn ben ick niet v
 vrient/ want tis geen goet mer quaet/dat vers
 de van my en oick van v wijcken moet. Doch
 solt nae urwen vleischelijcken onuerstandighen
 eygen sin bewerde/wat solder ten lasten meen
 dy aff werden.

Ick wil eenen armen heyden off ongeloe
 B uige

utige in deser Werlt een schellinck / jae somtijts
mer een stuner geuen / hy sal Godt / den hy niet
en kent / meer in sijnder herten danck ende loff
seggen / ende my meer gonstes ende liefdes toe
draegen / dan gy uwer sommige van een gols
den penninck / jae van een pont groet soldr. sy
sulcke stinckende Christen / te vergeeffs draecht
gy die naeme in sulcken goetdunckenden herte
Wac op sydy soe goetdunckende / gy arme / gy
arme slet: soe stolt ende vry gy wurm ende ma
der: Wie hefft v geordelt / int Rijcke gestelt / dat
gy v noch wel duncken laet / men doet v noch
niet genoegh voerden buick: het komt v toe. Be
tert v / betert v / tis meer dan tijt / ende belydet
v den **HEER** / schaemt v niet te belyden de
dwalinge ende groete verleydinge dijns selues
geests. Geefft den **HEER** die eere / v seluen
schande eer dan het duyster wort / ende dyne v
ten sich stoten an die donckere berghen. Hoort
mijn alderlieffsten / sijn wy niet die al dat goet
van desen leuen ende werltlijcke lusten verloe
chent: den Duuel viant te sijn anghenoemen /
Christum niet ons seluen te wille te sijn verbou
den of ouergegeuen hebben / effen als een vrou
we een man doet: Waerom en holden wy dat
niet: Liene laet wel toeseen / dat wy diet gesecht
hebben te doen ende niet doende beuonden wer
den / met den seluigen knecht diet gesecht had
de te doen ende niet en dede niet wih ghestoe
ten werden. Met den monde ist aff gesturuen
ende

Hierem.

ende niet dat herte wert dat noch beseten. We
 stet eerst gangz vry ende quijt wt dijn ooghen/
 en hebt dat toefoemende daer in: Niet dit rijck
 goet/ eere ende leuen/ Neen/ daerom ist niet toe
 doen/ want dat is by ons: dat salmen niet soec
 ken duruen/ naemelic/ dat Rijck der menschen
 mer dat Rijcke Gods/ dat is/ een Christelijck of
 Godtelic leuen/ vruechde ende vrede. Dit isser
 jnden Gheest tot saelicheit te verwachten / nae
 sinder belofften/ welck ons Godt toe eyghent/
 sonder noch niet voerden tijt wt gedeelt en heft
 Mer wanneer hy selue in sinder heerlicheit te
 laetsten als die laetste komt/ sal hy alsoe seggen **NOTA**
 Coomt ende besit dat Rijck dat v bereit is. zc.
 Dar en tusschen moet dat inder herten ingend
 men ende op hoope beseten/ jnden gelooue ges
 leeftt werde. Mer onse beroepinge streckt hem
 tot stichtinge ende gewin. Hierom sale dan sijn
 soe en macht nu niet wesen. Doch en suldy niet
 menen dat de Geest daerom wil/ dat yemants
 oge sal sijn op een wtwendich vleischelic Rijck
 Neen/ Godes off Christus Rijck/ is spise noch
 dranc/ golt/ zyde noch slurweel/ moy te gaen/ gelt
 en goet/ veel te hebben en niet te doen/ goet zyer
 te maecten ende te vrouweeren/ veele willes en
 weelden te hebben / ghelijck diese werlt / Neen
 Sijn Rijcke is niet daer van. Het is gelijk de
 mensche sijn sal/ naemelijck ewich. Hoewel al
 le schepingen Godes sijn sullen / sal hem die
 mensch daer in vleischelijck niet verlustigen off
 Bij toes

toefceeren/ sonder alleen in synen Godte leuen/
 dat hy soe genadich/ gonslich en goet is. Hier
 om wie daerom dit leuen om dat selfde daer
 wederom soe menichuuldich te ontfangen ouer
 gaeff/ waer verde vanden sin des Gheestes/
 ganz vleischelijck. Ey lieue siet dit in: Het is
 een ander mensche / een ander gesichte/ rijck/ les
 uen ende ghoet/ dat daer in dier Werlt sijn sal:
 welker anschouwinge tot sijnder tijt wil open
 baer werden. Om welckes leuen ende licht des
 saelicheits te verkrygen wy dit tegenwoordige
 versmaeden/ Klein ende niet achten op dat wy
 dat andere gewinnen off verkrighen mochten/
 dat vanden beginne voer ons bereit ende toege
 schickt was/ ende noch niet by ons geseen en is
 soe dat sijn sal.

Dat hy soe ge
 naedich ende
 gunstich is dat
 is/ wāt hy hār
 van haer sonde
 ende misdade
 die haer soe be
 nant bedruet
 ende bekomert
 hebben geuriet
 en verlost hefft
 sal daerom die
 blitschay danck
 ende loff ouer
 syn ghenade/
 gonsl ende goe
 dicheit by haer
 niet ghenoech
 moeghen ghes
 schien.

Dat. V. Capit.

Al soe sal die mensch de een danckbaer
 beleefft herte heefft schuldich sijn sy
 nen **HEER** ende die mensch lieff
 de te bewysen inden **HEER** die
 hem maer een stuyuer / een halff / een broot
 een stuck/ een drincknap kolt waeters om sijns
HEEREN wille gaue. Men is v niet schul
 nich dat sult gy behoeren te dencken: Sonder
 diet hebben sullen anders dencken/ Namelick/
 dat sij den **HEER** al schuldich sijn / beste en
 niet

niet dat slimste. Van dese herten geschiet Gode
 veel dancks/loffende eere/ ouerst niet van een
 stolt ghoetdunckent ghemoet/dat van wat dat
 hem toekompt sich al toe te behooren off waer-
 dich te sijn dunckt. Hierom loopt en kent Chri-
 stum/den gy moet andoen te rechte / mist den
 wech niet: Volcht de leeraer off stemme de v na
 roept ende alle tijt waerent/ soe en sal hy van v
 niet vliegen/ mer broot in dynen yamer/water
 in dinen anxt geuen/soe veele toe werpen als v
 van noeden sy: dat is/ stercken/troesten en wel
 verquicken/hoeden ende wel besorgen/recht lei-
 den ende leeren in alle waerheit. Daerom hefft
 jemant sijn vyerklederen vor den vierdach an/
 die treckse wederom wt:want ses daegen suldy
 arbeiden/ inden soeuenden suldy rusten: War
 aff veel te seggen is. Doch mach ick wel lyden
 dattet v wel gaet/ en dat gyt als die werlt voll
 op hadden/ waerom solde ickt v niet gunnen?
 jae ick gunnet v geheel als my seluen: hadden
 gy mer dat herte/ dat my die **HEER** geze-
 uen hefft: Die oick niet en wil dat van my an-
 ders geschiet. Daer toe holt hy my oick weecke
 lijck ende nootdrufftich/ dat ick weeckelijcke spi-
 se nutten moet. Mer wisse geschiet sockes van
 my niet wt brootdronckenschap off leckerheit.
 Men solde wel seen waer mede ick my lyden en
 euen wel te vreden sijn solde mijnshaluen / soe
 ick mijn lust ende herte mochte nae volgen. Zek
 hebbe/ om dat niemant veroorzaeckt solde wer

B iij den

den my sulcks nae te doen/ wel gewilt/ dat ick
inder natuyren stercker ende herder/beeter van
maege geweest waer/ jac heb wel hertzen droeff
heit gehat dat icks niet en hadde / op dat mijn
Woorz te meer hadde moegen gelden. Dan nu
hefft Godt sulcks niet gewilt dat daerom sijn
Woorz te minder solde sijn. Wee hem die derz
haluen mijn straffinge en berispinge oeder goe
de onder wysinghe te kleinder acht/want hy sal
daer oener te fort springen. Want mijn Woorz
des te minder niet en is/de wyle mijn herte vol
foemelijck met lust doet soe wat ick een ander
rade ende leere. Alsoe mocht ickt (waer dat sels
uige die mensch toegebracht/ daer ick om opge
weckt sy) wel lyden/ dat sy alle haer lust na har
wille hadden (wanneer sy seg ick/ goet en van
den quaeden aart verlost waeren). Ick en wan
ghunne haer dat wterlicke gebruick niet/mer
dat verkeerde/ onruchtige welyghe off loesyge
herte ghunne ick v niet. Ick arbeide dath alle
quaet mocht van v genoemen werden/ dat god
de toe foemen/gy in de gonst ende genaededes
BEREEN ewelick blyuen ende verblyden
mochten.

Alsoe laet ick v dan weten / dat elck wat
dat mach ende kan/ hem buyge met een ghoet
herte wat te doen. Laet bysonder die vrouwen
niet ydel noch leedich/doch dieck de man niet/op
dat elck onghestrafft blyue/ niemant traech off
vadsich beuonden werde. Wat hem Christum
roemen

roemen/ den **HEERE** tot eere staen wil / dat
 arbeide met sijn eygen handen dat goet is ges
 willichlijcken: weetende dattet een Gebot ende Genesis.
 woort des **HEEREN** is voer ende nae/ op Exodi.
 dat gy v loon en lust in dynen eygen wille niet Deutero:
 en verteert. Doer desen suldy v te bet wachten 2. Tessa.
 moegen van klappinge ende veele woorden.
 Wacht v oick hier off daer te gaen off te staen/
 ten sy wt noot ende lieffde. Ist dat ghy dat wt
 een oprecht wesen wilt / ende nae al v vermoes
 gen des herten begeert te doen soe suldy beuin
 den dattet v bet gaen sal dan nu/ Zae dat ver
 seeckere ick v. Weert oick niet en geschiet seg ick
 dat yemant Ihesum / die Waerheit off Gods
 Woort ende Wille niet lieff en heffe/ selffs niet
 en wil/ sal hem seluen een ordel der gramschap
 byden **HEERE** vergaderen / ende seer veele
 slaegen vjnden.

Dit wtgenoemen: Wanneer gy v hier in
 willich ende gehoorfaemich beuindet/ wetens
 de dat sulcks behoort ende sijn moet / ende bes
 roepen wort de kercke te dienen. Doch moet hy
 al wat doen/ enter loepen/ beschicken/ schryuen
 off yeet haelen/ anderen besorgen ende nae der
 lieffden arbeiden. Dan niemant en doe yeet
 wt hem seluen mer volghe alsoe den Raet des
HEEREN. Wert yemant bouen dat van sijn
 wterlijke werck tot waerachtyge nootsaeckelic
 te heylige dingen gedreuen/ van Godt off van
 menschen: off behindert off belet / die blijft on
 B iij beschuls

beschuldicht. Doeret Godt/ soe sal hy effen wel
niet ledich off ydel sitten. Godt geue v in allen
recht verstant / gelijk gy weet dat ick v dat soe
ke ende begeere in te planten naeder werckinge
der fracht de in my woont en werct. Mer ick
mercke dat weinich sijn die recht wt wandelen
den **HEER** Godt van gantscher herten trou
ende gestadich blyuen/want sy enter tot een sy
de off rander al wt wijcken. Die niet en wil do
len sal hem oick seggen ende leeren of leyden la
ten van dien die sijn wyser inden **HEER** is
Alsoe helpet ende stichtet: onthelper of ontsich
tet den anderen niet. Sijt den anderen wel in
allen maenieren een oorsaecke tot neersticheit/
niet tot traechheit. Spreekt niet voerden olden
mensch alle wat Jesum lieff heeft / ende Gods
Guis gunstich ende behulpelijck sijn wil. Nie
mant en volge sijn eigen wille off gheest / mer
vlie daer verre van. Elck sy inder herten vol bes
geerten des goets ende segt danck ouer tminste
als tmeeste. Betrouit/Godt salt voert besorgen
Hebt meest acht op gehoo:saemheit der Waer
heit inden Geest/ niet an het offer dat ghy selff
opwerpt ende wel lieffst doen solt. Bidt ouer
die verdruckinge inden mensch: aldermeest in
wendich/ ende dat Godt der Coningen herten
versetten/ sijn eere en wille oprichten wil / dat
synē Nām geheilicht werde in all ouer al. Niet
om onser beruimte ende selffs vryheit wtrens
dich/ (welck ick daerom oick nu geerne saeghe)
mer

NOTA
BENE

mer om dat binnenste dat meest noedich is te
 verlangen en nae te staen. Hoewel daer minst
 na verlangt benaetheit om gedraegē / weinich A
 in beswaert off bekommert gegaen wort. Dat
 seet die **H E E R E** / mer ten behaecht hem niet.
 Daerom kan oick hier geen waer gebet van op
 stigen / ende Godt geen ontfarminge off genā
 de an bewysen / ende is het verwachten van ve
 len gantsch ydel / ende niet dan vleisch: die oick
 jnt laetste achter aff druypen / ter zyden wt wic
 ken / elck tot sijns gelijckheit rotten sullen / sō an
 veelen al verschenen is. Hierom moet ons die
 rōde Assurs opden halse blyuen / op dat wy on Esaiē. 10.
 se handen niet doer een ongherechtighen sin
 en solden wistrecken tot ongherechtigheit mer
 gheheelick naeden sin des **H E E R E** / buy
 gen / in alle gehoorsaemheit willichlijck gelaes
 ten stellen solden.

Dat. VI. Cap.

Lust lust / vryheit vryheit / eigenwiff
 heit ende leuen des vleisches / wat
 hebdy in v quaeden affkerighen sin
 goeder manieren ende oprechte hers
 ten verduruen / al boosheits ghewroecht: jae
 waert moegelick de wtuerkōrenen waeren oick
 all verleit ghewest / want dat oogge is vanden
 Geest op vleisch gefeert / meer opt wtwendige
 B v lich

lichaem achtende ende passende dan op het inwendige. Die ene raedet den anderen tot vers taertheit/ acht te hebben op spise ende dranck/ Ende maecten den anderen verdooft/ enge en naenwe/ louter sot. Mer eene foe doeter veel bissen. Elck soeckt en begeert sinder zielen ver deruinge: Dat hy solde laeten ende niet willen wil hy doch. Dies niet te min/ ten is my niet onder spisen / mer om dat herte te doen / dat hem ghang daer van stellen ende geen acht op hebben solde. Dan nu heftet scherp in die oog en / ende blijnt den Gheest daermede, Tgelt haer voert an een twint hoemen daer ankomt elck is al rijck/ saelich ende heilich genoegh: als dat veele verloren Soonen hier wt bevonden werden. Mer wel die hem int laeste ghelijck wort. Hjr ben ick uwer sommige niet wel naeden sin om dat ick v te nauw wil holden/ ende te scherp int oge holde/ dan wat geltet dat den tijt komt datment beklagen sal datmen my niet meer in mijnder trouwen ende lieffde der waerheit gehooit ende gelieft / dat woot niet ghesent off geacht en hefft/ naemelick: beeter is oebenbaer straffinge/ dan heimelijcke menschelijcke lieffde. Proverb 27.

Hierom mijn alderlieffte broeders wacht v voer v seluen/ ick segt v/ wilt gy anders vanden dolenden geest ende eigenwijsheit of goet dunckenheit ontslagen ende inder genaden bezholden werden: want de nae haer selfs gheest ende

ende wille off goetdunckenheit wandelen / ges
 niet noch en gunt de **H E E R E** niet met vruech
 den. Een oetmoedich neder geslaeghen herte/
 een schaemel gemoet ende bedroeffden bydden
 den geest ontbarmt die **H E E R E**; geen onwil
 lich off hypocrijtsch off geueinst herte/mer een
 oprechten sin dat alle tijt danck secht/bereit tot
 dat goede ende Godes eere staet / ende sonder
 sorge off ydel ghepeins hem in Godt betrou-
 daegelijcks ontfanckt dat hem die **H E E R E**
 toeschickt/ verder niet en wil/ hefft die **H E E**
R E lief: Niet dat hy sijn eigen handen of konst
 ende ampt loeuen ende dancken sal/ dan synen
 Godt. Ende die seluige is vry en vreedtsaem
 ouer al tgene dat hem toekomt: ist vet off maez
 ger: wijn/ hier of waeter: vraegen noch en sien
 daer niet nae wat sy eeten off drincken sullen of
 het hem wel smaectt in die tonge; die daerom
 jnden smaectt vry is/ mer niet dat herte: Dat
 moet sijn ooge ende smaectt der sooticheit ende
 wellustens jnden **H E E R E** hebben. Alle sieck
 ten ende passien off trancheiden sijn met een
 hier wt gescheyden.

Soe gy hier nae van herten staet/ wil ick
 v daer toehelpen/ de hant nae mijn vermoegen
 reicken/ gelijck my Godt te doene geefft/ ende
 v effen ghewillichlick dienen tot myns Godes
 prijs. Ick begeere gelt noch goet tot mijn loon
 mer wel gehoorzaemheit. De **H E E R E** is mijn
 deel/ mijn herder: hy besocht ende voet my dat
 ghy

¶

ATON

g. d. 17

NOTA

Math. 6.

gy schuldich sijt te willen ende te benaerstigen.
Doch dat te benaerstigen leg ick v niet op / ick
sal v oick daer om niet beschuldigen / dicwijl
gij niet en vermoecht / als ick maer slechts dat
herte hebbe / want die wille tot goet moet altijt
sijn. Weest nu mer naerstich voer dy seluen / en
geneert dijn seluen met dijn eygen handen. En
dat laet v een lust ende blijtschap sijn nae all v
vermoegen om den **HEEREN** te behaegen / en
tsal v wel gaen. Sonder so: get niet verder / oer
uerst wel hoe gy v herten nae den sin des **HEE**
REN bet richten / ende hem gelijck te wille stel
len / die gerechticheit verfrighen sul: laet dan
seen off die **HEEREN** sijn Woort (dat hy v bes
loefft hefft) niet holden sal / naemelick wat v
noedich is toe te werpen. Soe gy in kracht bes
weecht wort yeet heilichs off broederlijcks nae
den Geest te doen dat sijn moet / wil ick niet ver
hinderen / mer raeden: noch dat gebet niet bes
letten. Hoewel het niet all en lecht in die knie
buyginge / Neen / mer meest in dat begeerlijcke
bekommerde herte. Alsoe holt goeden regel en
rechte maeticheit / dat uwer sommighe niet en
doen: Iae lichtelijck daer toe komen solden dat
gy noch wterlijck noch innerlijck yeet proefyte
lijcks deden / dan solden daer en tuschen well
doen dat v nae rouwen mach / daer gy balde to
foemen solt. Doet daerom wat: Doch van dat
die ziele betreft doet niet wt v seluen: dat is /
sonder die vrese des **HEEREN** / soe wort gy
niet

niet gestrafft. Dit wort v wt besorginge doer
 liefden geschreuen: de schuldich sijn dat sy hem
 beteren: die onschuldich sijn dat sy hem te bet
 daer voer wachten solden. Doch off nu hier in
 schoen niemant de man weer/soe sydy nochtas
 mijn getuigen dat ick v recht schryue. Wantet
 anders is / soe wilde ick wel dat gy my dat we
 ten liet.

Voerseet v / slaet niet ter rechter noch
 ter sincker hant in. Dit is den rechten
 wech den seluigen gaet. Hier in
 Ick seg v / geefft my ges
 loof: Het moet al
 sō geschey
 den.

Die genaede verdroecht in haeren wt
 vloet ouer een ondancfbaer herte.

Sonder raet soe en doet niet / soe
 en salt v naeder daet niet be
 rouwen. Ecclesi. 32.

Wthgheghaen inth
 Jaer 1540.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

Register

1. van mennigerleyart des menschen vianit
2. waarom die dot den Alden bitter gevalt den den jüngen
3. Strave ende ferre
4. Strave ende ferre
5. Strave ende ferre
6. watto die mensch van goedt geschapen is
7. vermaninge en sekerre, om het goet van Goedt te Cissen En Begeren
8. hodie mensch van Goedt gevalt en op wat mannier hie wederom to goedt te brengen
9. van dat vergaen en navolgen blieven en vergaen moet
10. stemlick gesproken so bena be com merde sielen
11. warning en ferre
12. En richt en Goetlick kind der tucht beide vor oet en jüng

13. van Godes en Des menschen
Kennis, samps harden. bejder
voert brengen
14. hoe hie sien moet die gebott
en overiecht over en Ander
rechtlick heben of bringen mach
15. vant Och sien art en Eigenschap
16. Wie men voert en van herten
frouwen en bie den hant
nemen &
17. homen sich in desen gevarlickon
tiden inder weelt hebben
en dragen sall
18. en onder schiet te kennen die
vrom en onvrome &
19. van die ongerechte en ge-
rechte prädicanten
20. van dat rechte ware Sion
en jerusalem. en warhachtig
Bericht

vann maniger hrij art des mensche vanden
warom die doot den Alden bittend falt dan
den Jünggen

Araffe unde luer dat 1 ————— 3

Araffe unde luer dat 2 ————— 4

Araffe unde luer dat 3 ————— 5

war to an vni die mensche van G yschard
Jhs

ho die mensche van G yschallen ————— 6

van dat veygen an na volgen bliuen unde
veygen moet

tot den benamden veygen siken ————— 9

warwinge unde luer ————— 10

en recht en godlike kind tniicht ————— 11

van Gb und des menschen Pentnis 13. lest.

ho die sijn moet die gebot en onyge 14

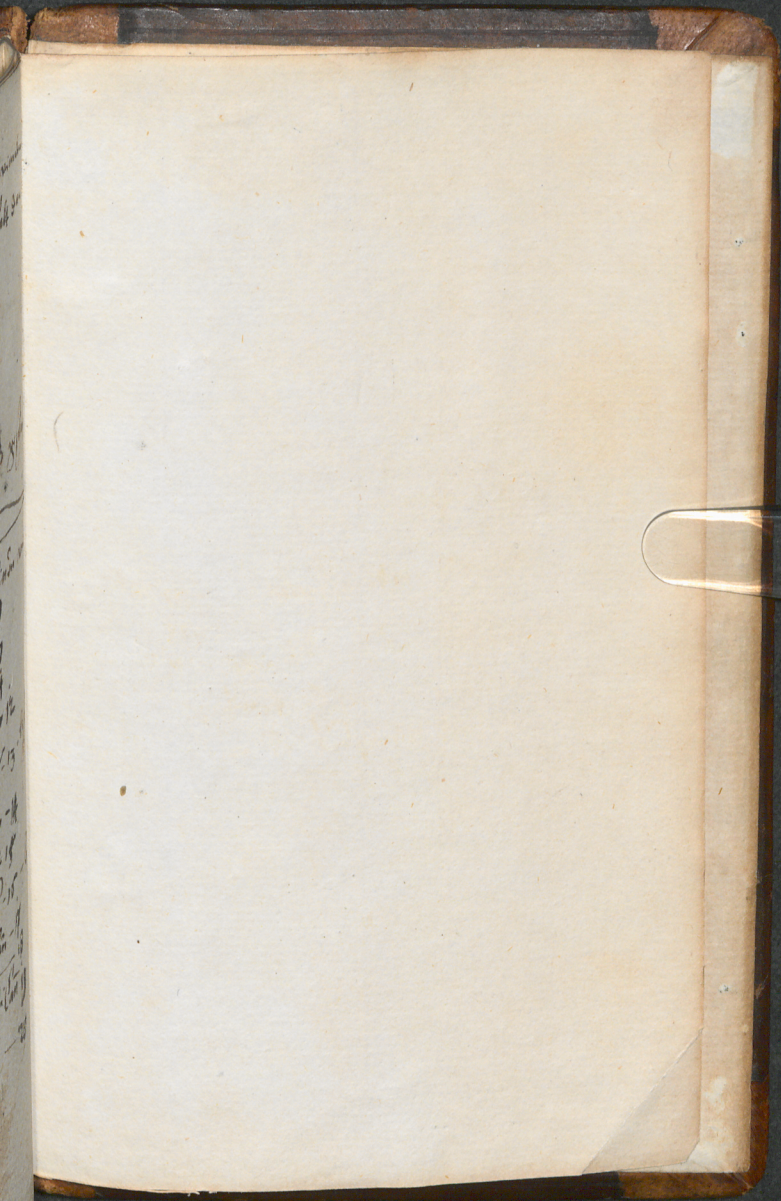
vant oye sijn out en ygesoffe 15

wie men vortan van garten bocher 15. lest

ho men sijn tot die sijn tijden sijn 17

een aff sijnwinge
van die veygen en yge yge die van 18

vant rest sijn unde Jerusaleum 19

XX Tractate,
Rostock,
1539-1545.

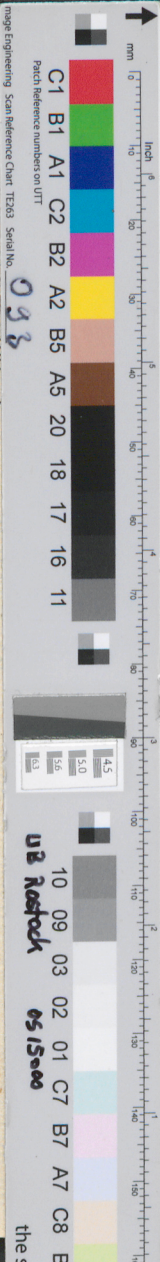
Ff-

6554¹-20

Psalm
Zesai
Wien j
ende kl
sullende
sent wa
wt den
een mac
volck. **E**
Zesai.

nt oick inder hoochten der berghen/
n/ vruchtbaer ende swaer ghelaeden
at sijn geruisch / wie den Cederen op
/ sijn sal / die vanden windt beroert
soe salt toenemen ende wassen inden
ie dat gras opten velde.

er wort hier die Schrifftgeleerde gez
ter die Raetsbeer/ die een veruoegen
baer blyuen die meisters die de jonge
Daer en sult ghy niet seen een volck
nder dieper spraecken / off in hoeger
menschen / diemen niet verstaen en
een vreemder tonge/ diemen niet be
f vermercken kan/ als wel een rechte
raecke wten monde Gods inder waer
en jnt herte ende niet allene in de oren
naemelijck/ in Zion: Demen dan glo
chynende seen sal/ een hoofstade on
rijlijcker scesten. Daer sullen dijn D
usaelem seen / die heerlijcke Woening
utte die nimmermeer en sall veruoert
ckt werden / als well voertijts ghes
want sy foemen sijn tot die rechte vol
entenisse des ewigen waerheits een
s Heilighen hemelschen verstants
aer gheen loogen off bed:och toe en
re inder ewicheit achter afstan mot.
erstaen by een kint ende man/ dat ten
te leyden ende wijs te maecten is/
wit ende wit swart: goet quaet ende
quaet